

## La gestació de la divisió provincial (1820-1833): entre el pacte i la imposició\*

Jesús BURGUEÑO RIVERO

*Departament de Geografia i Sociologia  
Universitat de Lleida*

### Un apunt sobre el mot província

En plantejar-se el fet històric de l'establiment de l'actual divisió quadripartida de Catalunya, hom topa amb un obstacle aliè al discurs científic: l'aversion que existeix vers el terme *província*. A ningú no se li escapen els orígens d'aquesta malfeança: l'ús que s'ha fet de la divisió provincial al llarg de la major part de la nostra història contemporània, com a instrument al servei d'una estructura de poder centralitzada i com a eina útil per a obstaculitzar les iniciatives de recuperació i afirmació de la unitat política catalana. Crec, això no obstant, que és un requeriment d'higiene mental perdre les pors a les paraules i normalitzar la utilització d'un terme, puerilment substituït pels organismes oficials de la Generalitat i per alguns mitjans de comunicació amb eufemismes i circumloquis de l'estil de: territori, demarcació, circumscripció, comarques de... (la capital corresponent), terres de... (ídem), servei de... (ídem), etc.

El llatanisme *província* (amb una etimologia que, segons diu el filòleg Joan Corominas, els especialistes neguen que es pugui derivar del simplista *pro-vincere*) apareix ja en els primers textos catalans com a sinònim de país o territori, essent aplicat a Catalunya ben aviat. Als *Usatges de Barcelona*, compilats el segle XII, s'assenyala:

«Encara establiren los davantdits prínceps [Ramon Berenguer I i Almodis de la Marca] que les postats confermen pau tot temps e tengen treva de senyors, e la façen confirmar e tenir dels mayorals de lur terra, e de tots homens e de totes gens de lur provència.»<sup>1</sup>

En la seva *Crònica*, escrita vers 1325, Ramon Muntaner emprava freqüentment el concepte de província, sempre com a sinònim de regne, tal i com s'observa en aquests dos exemples:

«E com tot açò hac fet, tornà-se'n en Catalunya e puis en Aragon; e en cadascuna d'aquestes províncies ell féu corts»;

«en veritat vos dic que entre tot lo món jo, ne altre, no pot saber que dues províncies sien mellor ne pus gracioses de totes coses com són lo regne de València e el regne de Múrcia.<sup>2</sup>»

El 1600, Pere Gil presentava Catalunya com una província d'Espanya (que alhora ho era d'Europa).<sup>3</sup> De fet, el mot província era d'ús molt freqüent el segle XVII; Lluís de Peguera l'utilitza reiteradament en la seva *Pràctica, forma y stil de celebrar Corts generals en Catalunya*, de 1632:

«La regla primera és que los naturals tant solament de la província són los que poden entrevenir y ser convocats en Corts generals de Catalunya, y no los qui són de estranya nació.»<sup>4</sup>

Tanmateix, l'estudi del lèxic emprat per a referir-se a Catalunya en el *Dietari de l'Antic Consell barceloní* permet constatar un increment de l'ús del terme província al segle XVII.<sup>5</sup>

A començaments del XIX, la denominació provincial seguia essent ben usual per referir-se a Catalunya. La seva significació en el context català era clara i unívoca, com s'ha comprovat per a l'etapa de la guerra del Francès, tant en les actes de la Junta Superior del Principat com en el llenguatge de l'afrancesat Tomàs Puig.<sup>6</sup> Tanmateix, el terme *provincialisme* tingué un ús molt difós a tot el segle XIX, i només els darrers anys va ser reemplaçat progressivament pel concepte *regionalisme*.

Aquestes dades possiblement siguin conegudes pels historiadors,<sup>7</sup> però potser no ho són tant pels geògrafs. I és que estem acostumats a veure el terme província (particularment en obres dels primers decennis de segle) pulcrament aïllat de la resta del text —entre cometes, en cursiva o en versaletes— per indicar la repugnància de l'autor a emprar un concepte suposadament estrany a la tradició catalana i que, alhora, s'aplica a una ordenació territorial rebutjada.

No volem, però, embrancar-nos en una discussió nominalista; ens interessa més comprovar si el fet històric de la fragmentació del Principat en quatre províncies fou un esdeveniment davant el qual la població de Catalunya va restar totalment al marge, com a víctima expectant.

## La successió de fets

Convindrà, de bell antuvi, repassar breument les fites de la gestació de l'actual divisió provincial. En el context de l'onada expansiva del model departamental francès eixit de la Revolució, Catalunya experimentarà sota l'ocupació francesa tres diferents assaigs de departamentalització. El primer d'ells va ser parcialment implantat pel mariscal Augereau (el 1810, amb Barcelona, Girona, Reus i la Seu d'Urgell com a capitals). El segon, promulgat el mateix any, fou elaborat per a tota l'Espanya peninsular pel govern de Josep I i, més concretament, pel matemàtic José de Lanz; és llavors quan per primer cop apareixen designades com a capitals les quatre ciutats que ho són actualment.<sup>8</sup> Finalment, el 1812 s'implantà amb els departaments de Barcelona, Girona, Lleida i Puigcerdà.

Per la seva banda, les Corts reunides a Cadis el 1812 van aprovar la inclusió en la Constitució d'un article que exigia que «se hará una división más conveniente del territorio español por una ley constitucional, luego que las circunstancias políticas de la Nación lo permitan.» Un cop derrotat l'exèrcit francès, la Regència comissionà el marí mallorquí Felip Bauzà, per a l'elaboració d'un pla de nova divisió provincial de l'Estat. La seva proposta respectava la unitat política de Catalunya, tot creant tres governacions subalternes: Barcelona, la Seu d'Urgell i Tarragona. La involució política ran el retorn de Ferran VII va arraconar aquest projecte, excepcional en la història que resseguim, pel seu caràcter tripartit. A Catalunya fou poc conegut, tot i que el 1820 era reivindicat per l'Ajuntament de Tarragona i esmentat per la Diputació de Catalunya com a model a seguir, tot creient que s'hi respectaven els límits històrics de Catalunya (en realitat no era pas així, el Montsià restava amb la governació subalterna valenciana de Sogorb)<sup>9</sup>.

El 1820, novament vigent la Constitució, el govern tornà a confiar a Bauzà l'elaboració d'un pla de divisió; aquest cop, però treballà en unió d'un enginyer de canals, José Agustín de Larramendi. El seu projecte establia quatre províncies: Barcelona, Girona, la Seu d'Urgell i Tarragona. El pla va passar a una comissió parlamentària, que decidí substituir la província pirinenca per una altra amb capital a Lleida. Així es va aprovar per les Corts el gener de 1822. Aquella primera divisió va tenir plena vigència, però només subsistí poc més d'un any, a causa de la nova reacció que posà fi al trienni liberal.

Tot i el retorn de l'absolutisme, el govern de Ferran VII aviat va treballar de nou en un altre pla de divisió provincial, mantenint a Catalunya els trets generals i les capitals de 1822. L'artífex del nou i definitiu projecte fou el mateix enginyer Larramendi. El pla va ser revisat per les audiències el 1829 i va ser aprovat el novembre de 1833 per Javier de Burgos, figura que —de manera subreptícia i inopinada— va veure unit el seu nom a una divisió en la qual no havia tingut pràcticament intervenció.

El projectes de reforma de la divisió provincial no es van acabar el 1833, però deixarem aquí aquesta enumeració d'esdeveniments per tal de no allunyar-nos de l'etapa clau a què ens volem referir, la de 1820 a 1833.

## El context europeu

La divisió provincial, respongué a un pacte o bé fou una imposició? Plantejada aquesta dicotomia, un fet sembla clar: la idea i la iniciativa de fragmentar políticament el Principat va tenir arrels foranes. De cap manera no es pot considerar com un projecte que hagués estat reclamat per les que serien noves capitals de província. Ras i curt: la divisió provincial de Catalunya no s'entén sinó és dins el context espanyol i europeu de l'època. L'exemple revolucionari francès i la gran heterogeneïtat de l'antiga divisió provincial espanyola van ser els factors d'engament del procés de fragmentació.

Evidentment, la divisió departamental francesa era, allora, fruit del seu temps. Poc la podem entendre sense fer referència al ressò de les idees racionalistes i naturalistes, a la voluntat il·lustrada d'acostar l'acció de l'home al dictat de la natura. En l'època de la mesura de l'arc de meridiana per tal de definir el patró de longitud universal era conseqüent que hom volgués ajustar les fronteres als accidents naturals, i particularment a les serres i carenes, que havien estat caracteritzades pel cartògraf Buache com una «espèce de charpente du globe, composée de chaînes de montagnes, qui traversent les mers com les terres.»

Tanmateix, la reforma de la divisió política dels estats de l'òrbita cultural francesa fou precedida per una crítica a l'organització territorial de l'antic règim, sovint heretada de l'època medieval. A Espanya, la impugnació de la vella divisió apareix plenament desenvolupada a la fi del segle XVIII. Els mapes de Tomàs López van difondre les irregularitats, la profusió d'enclavats i l'heterogeneïtat que presentaven les províncies espanyoles. Juntament amb províncies de l'extensió de Catalunya, Galícia o Extremadura n'hi havia altres ben petites com les basques o les castelles (Àvila, Toro, Zamora, Valladolid, etc.). La pretensió d'uniformitat en l'organització de l'estat —pròpia del liberalisme però alhora llegat il·lustrat comú a molt diverses ideologies— va conduir les reformes territorial vers la fragmentació dels antics grans regnes.

És clar que la igualació entre les petites províncies dominants a Castella o Euskadi i les grans unitats de la perifèria podia haver-se fet d'una altra manera: agrupant les províncies petites. De fet, això s'intentà més d'un cop: en diversos projectes es propugnà l'agrupament de les províncies castelles i basques. El 1812 es va treballar en un pla per reduir a només 21 les províncies de tot l'Estat (els territoris de la Corona d'Aragó hi restaven sense canvis). També el projecte de 1820 unificava els tres territoris històrics d'Euskadi i suprimia Palència. Aquestes i altres iniciatives van topar amb la lògica i decidida oposició dels representants del territori afectats i, al capdavant, no van reeixir. Tanmateix, cal tenir present que en altres indrets de l'Estat la pressió segregacionista era força anterior a la previsió reformadora de la Constitució de 1812. Cadis i Màlaga maldaven, de feia anys, per deslliurar-se del control de Sevilla i Granada. A Cantàbria i la Rioja (depenents de Burgos i Sòria) hi havia un fort sentiment provincialista, que es reflecteix en diverses iniciatives empreses per dotar-se d'uns òrgans d'administració propis. A la mateixa ciutat d'Alacant la lluita pel consolat de comerç separat de València havia anticipat el segregacionisme de major volada dins la Corona d'Aragó. Tot plegat —les ambicions segregacionistes d'una banda i la resistència a perdre la identitat política en altres casos— va canalitzar la divisió provincial espanyola vers la fragmentació de les antigues grans províncies. La divisió de Catalunya fou, fonamentalment, conseqüència de la seva inserció en un Estat on difícilment una revisió del mapa polític podia pendre cap més direcció que la finalment adoptada.

Tanmateix, cal preguntar-se si, en l'èxit de la idea fragmentadora, intervingué el desig de diluir les nacionalitats amb una personalitat més clara i diferenciada. Hi ha alguns testimonis que així ho indiquen, particularment a l'Assemblea de Baiona,<sup>10</sup> però el cert és que la desaparició de les nacionalitats apareix més aviat com un objectiu tangencial i abstracte, que no s'identifica mai com a motiu principal i bàsic en les memòries justificatives dels projectes de divisió del trienni. D'altra part, sovint trobem elements que matisen o relativitzen aquesta presumpta finalitat despersonalitzadora, com ara el respecte vers els antics límits regnícoles o el rebuig que finalment tingué la malintencionada idea de restringir el nom de Catalunya a la província de Barcelona o el de Galícia a la Corunya.

Amb tot, insistim en la idea que hem assenyalat: el propòsit de fragmentar el país tingué un origen forà, importat. Catalunya comptava amb un sistema de ciutats força cohesionat, amb una personalitat col·lectiva ben definida, una trajectòria històrica comuna i també amb una ciutat dinàmica que ha estat la clau de la seva vertebració com a nació. Per tot això, les tendències segregacionistes han estat històricament marginals al Principal. Tanmateix, un cop dit això, cal recordar que el primer *importador* de la departamentalització fou precisament un català: l'empordanès Tomàs Puig i Puig, que no dubtà a planificar l'extensió de l'ordenament prefectural a Catalunya per tal de facilitar la incorporació del Principat a l'imperi.<sup>11</sup>

## L'actitud davant la provincialització

Un cop admès l'origen forani del projecte, cal revisar quina va ser l'actitud dels polítics catalans davant l'afer de la reforma provincial. Els diputats per Catalunya a les Corts de Cadis, malgrat les evidents reticències que suscità la idea, no rebutjaren taxativament la hipòtesi de la divisió provincial. El que hom negà de forma radical fou la segregació de pobles de Catalunya; Felip Aner afirmà contundent que «si se trata de desmembrar el pueblo más mínimo, como diputado de Cataluña, me opongo.» Tanmateix, en l'escrit que la Diputació catalana adreçà a les Corts el 1821, assenyalava que hi havia:

«muy graves inconvenientes en que se quitase o agregase desde luego porción alguna del territorio de Cataluña [...] por la notoria e infinita repugnancia que sentirían los pueblos desunidos o agregados en fuerza de sus hábitos, idioma, relaciones y costumbres peculiares.»

Aquesta reclamació finalment va tenir força i èxit (vet aquí un primer element de pacte): ni la divisió de 1822 ni la de 1833 van alterar els límits històrics del Principat.

Aclarit aquest extrem, el cert és que els polítics catalans del trienni van acceptar i fins i tot impulsar la divisió, sempre i quan s'ajustés mínimament als seus interessos i a la pròpia concepció de l'estructura territorial. La divisió provincial no va trigar a ser un objectiu plenament assumit per les classes impulsores del canvi de règim, essent abonada de manera significativa per les autoritats constitucionals de Catalunya, fins el punt que els escrits de la Diputació reclamant la divisió van ser esgrimits pel ministre de Governació, Argüelles, com a prova de la urgència de l'afer.<sup>12</sup>

Les expressions favorables a la divisió van arribar al seu paroxisme al final de 1821, coincidint amb la discussió del projecte a les Corts. Com a preàmbul a la proposta de rectificació de límits que la Diputació va presentar a les Corts s'afirma que les reformes constitucionals haurien resultat incompletes o inútils si Espanya:

«hubiese debido continuar en la misma deformidad y división monstruosa que tenían las provincias, hija de las vicisitudes de los tiempos, compatible con un régimen arbitrario, pero en absoluta contradicción con un sistema de orden, de regularidad y de armonía.»

La Diputació arribava a reconèixer com a un dels objectius de la divisió: «uniformar en lo posible el genio, las costumbres y el idioma de los españoles todos».<sup>13</sup>

Cal observar que no tothom entenia llavors com a conceptes sinònims fragmentació provincial i centralització. Els mateixos diputats que van impulsar la realització de la divisió provincial van ser els que van propugnar una ampliació competencial de les diputacions. La creació de noves províncies s'entenia, per part d'aquests, com una forma de multiplicar els òrgans de poder local, d'assegurar la presència de l'administració de l'Estat a tots els racons del país i d'uniformar i difondre la representació parlamentària. Per a un ampli sector polític del Trienni, no es tractava de centralitzar, sinó d'acostar els òrgans de decisió als ciutadans.

D'ençà 1820, en tot aquest afer van tenir un paper principal les ciutats catalanes. Les successives divisions francesades i els plans gestats a la Cort van posar a l'aguait les principals poblacions, que es trobaren davant una possibilitat insospitada: l'ocasió històrica d'assolir un rang molt superior en la jerarquia urbana legal o administrativa. Per això no és gens

d'estranyar que en el projecte segregacionista s'impliquessin ara totes les «forces vi-ves» d'aquestes ciutats: ajuntament, capítol catedralici, gremis, autoritats judicials i militars, societats culturals... En definitiva, els grups dirigents urbans —aplegats fins i tot la burgesia emergent amb l'oligarquia tradicional— van reclamar la consecució d'una quota de poder i d'un nivell administratiu que assegurés la seva primacia en un ampli territori. Hom té plena consciència que la concessió d'una capitalitat redundarà en la dotació d'uns serveis més especialitzats i, en definitiva, en el desenvolupament econòmic de la ciutat i del seu entorn. La divisió provincial s'entén com un mecanisme de dinamització i enfortiment de la respectiva ciutat-regió i, alhora, com una forma d'assegurar-se una veu política diferenciada mitjançant una representació pròpia a Corts, un organisme electe que havia de vetllar pels interessos locals (la Diputació) i un interlocutor proper davant el govern (el cap polític).

Aquesta actitud de la perifèria ha de posar-se en relació, tanmateix, amb un cert sentiment de marginació, frustració i recel vers el centralisme de Barcelona, que menà a la redacció de manifestes tan ardits com el que segueix, presentat a les Corts per l'Ajuntament de Tarragona:

«[Aquesta ciutat] No ofenderá la ilustración del Congreso con una inoportuna enumeración de las incalculables ventajas civiles, morales y políticas que acarreará a la Nación una división diminuta y proporcionada de su territorio; ventajas que están al alcance del que sólo tenga una simple idea de lo que es administración pública, débil, obstruida y lenta en nuestra España, en mucha parte por su monstruosa división en provincias que han llevado y sostenido con gloria y dignidad el nombre de reynos. Séale, sin embargo, permitido al Ayuntamiento detenerse un momento en la deliciosa y anhelada perspectiva que ofrecerá España subdivida de modo que el Gobierno pueda acudir con rapidez y benéfico influjo a todos los puntos de la Monarquía.»<sup>14</sup>

## Un model autòcton d'organització territorial?

Arribats a aquest punt cal plantejar-se si els catalans de la primeria del segle XIX tenien una visió del país que permetés la instauració d'una divisió en un nombre reduït d'unitats (avui en diríem *regions*). La percepció i identificació d'unes grans unitats regionals a Catalunya al llarg de la seva història ens sembla una qüestió apassionant, però que els historiadors i geògrafs pràcticament no s'han plantejat. Tradicionalment s'ha descrit la geografia de Catalunya com un mosaic, un laberint, un territori amb un predomini absolut del microcosmos comarcal. No qüestionem que això és part de la realitat del país, però ens interroguem si no és possible, tanmateix, percebre una concepció regionalitzada del Principat. Una anàlisi de les grans unitats episcopals (en part hereves de les principals cases comtals i dels quatre o cinc àmbits (veredes) emprats per a la recollida d'impostos,<sup>15</sup> ens mena vers la identificació, també, d'uns pocs conjunts regionals establerts d'acord amb l'estructura física del territori, les vies de comunicació, el predomini d'unes poques ciutats i, molt especialment, en funció de la seva posició relativa respecte el cap i casal.

Fóra impropí, en aquest estudi, aprofundir en la cerca de les possibles arrels històriques de les regions del Principat. Quedem-nos en el moment que analitzem, el 1820. Aquell any la Diputació de Catalunya (encara província única) va reclamar al govern l'estructuració interna del Principat en 6 divisions o districtes, al capdavant dels quals hi hauria un cap polític

subaltern, depenent del superior de Barcelona. La constatació de la impossibilitat de governar el Principat des de la seva capital sense el suport d'uns ens intermedis, va menar les autoritats constitucionals a reclamar la provisió de subalterns. La creació de districtes era considerada imprescindible per a la incorporació efectiva de tot el territori al nou ordre polític i l'optimització de la gestió administrativa.

Al nostre parer, aquesta fou una proposta força exempta de condicionants i, com a tal, mereix una atenció especial, ja que ens dóna una pista important de la visió que es podia tenir de les grans unitats del país just abans de la divisió provincial. Creiem que era una proposta lliure perquè el Govern no havia elaborat encara un pla de divisió provincial, no existien encara moviments de revolta que convidessin a multiplicar els agents del poder i tampoc no hi eren presents condicionants legals que fixessin un cert nombre d'unitats territorials ni la preferència per determinades ciutats.<sup>18</sup>

El pla de la Diputació agrupava els 27 partits judicials projectats pel mateix organisme governatiu en els sis districtes de Barcelona, Girona, Lleida, Manresa, la Seu d'Urgell i Tarragona. Es dibuixa, per tant, un model d'ordenació territorial en el qual:

— La Catalunya meridional abasta el Camp de Tarragona (amb el seu rerapaís immediat) i les terres de l'Ebre; la capital administrativa històrica compta ja en aquell moment amb un suport majoritari, en detriment de l'aspirant Reus, fins llavors totalment desprovista de funcions administratives;

— Girona es configura de manera similar al seu bisbat-comtat;

— Lleida comprèn les terres planes tributàries del Segre situades al sud del Montsec;

— es reconeix l'especificitat de l'alt Pirineu, entenent que la seva llunyania i aïllament aconsellaven la presència d'una autoritat pròpia;

— hom interpreta que la demarcació barcelonina per excel·lència no és altra que la del seu bisbat, amb el territori del Penedès-Vallès i sense sobrepassar la serralada Pre-litoral.

— finalment es dibuixa una Catalunya central que incloïa Igualada, Manresa i Vic amb els seus rerapaïsos muntanyencs, tot fixant com a capital la ciutat més gran de les tres i que alhora en resulta central.

Aquesta divisió no va arribar a ser discutida a Madrid, perquè ja estava en marxa el projecte de divisió provincial, encarregat a Bauzà i Larramendi. La possibilitat d'organitzar el Principat en districtes sense renunciar a la seva unitat restà superada pels esdeveniments. No sembla, però que els representants catalans del moment entenguessin els districtes com una alternativa que podria fer innecessària la fragmentació provincial del país, malgrat el que afirma l'historiador del dret Josep Sarrión.<sup>17</sup> La documentació disponible permet aquesta interpretació. Els diputats catalans no manifesten cap malfiança vers la prevista divisió provincial; més aviat, el que temien és que la seva implantació s'endarrerís. El to entusiasta dels escrits de la Diputació sembla inequívoc:

«Esta Diputación [...] aplaudirá al mismo tiempo, con el mayor júbilo, el decreto en que se sancionase la división general del territorio español, porque está profunda y prácticamente persuadida de que sin esta división no podrá marchar con desembarazo y celeridad el carro de la administración pública, [...] La Diputación se ha lisongeado mucho tiempo con la halagüeña esperanza de ver discutida y aprobada en la presente legislatura la división general del territorio, que tanto se necesita.»<sup>18</sup>

La divisió en districtes s'entenia, més aviat, com una mesura circumstancial que havia de pal·liar la manca d'una més eficaç compartimentació del país. No es tractava d'impedir

la divisió provincial de Catalunya, sinó simplement d'adoptar una solució d'emergència. Els districtes eren una solució d'emergència. El que la Diputació reclamava a les Corts era que «se sirviesen decretar, desde luego, la división general de provincias o, en defecto de ésta, el establecimiento de gefaturas subalternas».<sup>19</sup>

Quan, la tardor de 1821, es va debatre a Corts el projecte de divisió provincial, la idea de crear districtes subalterns va restar clarament al marge. Pel diputat Guillem Oliver:

«Un jefe subalterno por sí solo no podría ser más que un agente pasivo del Gobierno, sin contrapeso ni concurrencia en sus operaciones, y me atrevo a decir sin ventaja alguna, porque ninguna empresa o idea útil puede promoverse sin que tenga que instruirla, intervenirla o aprobarla la Diputación provincial, que a buen seguro ninguna de ellas extenderá su benéfico influjo a países lejanos en demasía».<sup>20</sup>

## La rectificació del pla gestat a Madrid per part de les autoritats catalanes

La proposta de Bauzà i Larramendi de dividir Catalunya en quatre províncies (Barcelona, Girona, la Seu d'Urgell i Tarragona) va ser coneguda a començaments de 1821. Aquest pla mobilitzà les ciutats de Lleida i Reus (i també la de Tarragona, en aquest cas en defensa del pla Bauzà-Larramendi). Que en tinguem notícia, només aquestes tres poblacions van implicar les localitats del seu entorn en la pugna per la capitalitat, i van mobilitzar totes les institucions locals amb aquest objectiu. En canvi, de la Seu d'Urgell, Solsona, Cervera i Tortosa, només van sortir peticions aïllades, i a voltes amb escàs convenciment i amb unes febles argumentacions.

A la vista de la demanda tramesa per Lleida, la comissió parlamentària que estudià el pla Bauzà-Larramendi optà per reformar-lo en profunditat en el que pertocava a Catalunya, considerant també, sens dubte, el parer dels diputats catalans:

«en un asunto tan espinoso, tan complicado y tan expuesto al influjo de las pasiones particulares, debía apoyarse en todas las luces posibles, y creyó que convenía convidar y excitar el celo de los diputados de las provincias en particular, para que asistiesen a las sesiones cuando se tratase de sus provincias respectivas».<sup>21</sup>

El resultat es pot entendre com una reelaboració del pla de districtes subalterns, reduint-los de sis a quatre. Les províncies barcelonina i lleidatana eren el resultat de la unió del districte de la Seu d'Urgell a Lleida i del de Manresa a Barcelona. A més s'hi introduïen tres canvis importants: la Cerdanya s'incorporava a la província de Barcelona (tot prescindint del límit judicial) i, per compensar l'increment en població i superfície d'aquesta demarcació, el partit de Solsona s'inclouïa amb Lleida i el de Vilafranca del Penedès amb Tarragona.

En definitiva, els diputats catalans van adoptar dues decisions cabdals: confirmar la capitalitat de Tarragona i decantar-se per l'articulació d'una província de la conca del Segre amb capital Lleida. El diputat Genís Quintana ens confirma implícitament l'autoria dels parlamentaris catalans en aquestes novetats, en afirmar que la comissió de Corts «de cada provincia actual ha oído en particular a sus respectivos diputados y conformándose con su parecer».<sup>22</sup>

La idea de la divisió no havia nascut a Catalunya, tampoc el nombre d'unitats no havia estat designat pels catalans. Però fins aquí van arribar les pautes governamentals: les capitals i el disseny general de les quatre províncies van ser definits per gent del país.



De fet, la participació catalana no va finalitzar a la comissió de Corts. La Diputació va adoptar una agorurada iniciativa que evidencia la seva consciència com a organisme representatiu, i que marca un fet diferencial i heterodox respecte de la resta de diputacions: va acordar revisar els límits previstos anticipant-se al que preveia el projecte de llei. A tal efecte comissionà el visitador de boscos Joan Baptista Galobardes, el qual recorregué tots els confins, proposant un seguit de rectificacions que, per general, suposaven donar preferència a les divisòries d'aigües. Els diputats catalans a Corts discreparen d'algunes de les propostes de la Diputació, però al capdavant s'arribà a una fórmula de consens: les principals novetats portaren a una ampliació territorial de la província de Barcelona amb la incorporació de Solsona, Ripoll (però no pas la vall de Camprodon) i algunes poblacions penedesenques (com Sant Sadurní d'Anoia).

En conclusió, la divisió de 1822 pot ser interpretada com un pacte o entesa entre els interessos estatals i els catalans. El Govern fixà el nombre de províncies, però el seu disseny va córrer per compte dels catalans.

## L'oposició de l'Ajuntament de Barcelona

Hi ha diverses dades que permeten afirmar que la implantació de la nova organització quadripartida no va plantejar grans problemes, i que va ser admesa sense controvèrsies remarcables (a banda del mai no resolt contenciós Reus-Tarragona). Tots els pobles que van donar suport a la candidatura d'una determinada població (Barcelona, Lleida, Reus o Tarragona) van ser adscrits a la mateixa província que la ciutat en qüestió. La inclusió del Penedès a Tarragona possiblement fou l'aspecte més polèmic. L'Ajuntament de Barcelona demanava que fos desplaçat el límit de la seva província al sud de Vilanova i la Geltrú, fins a la riera de Cubelles,<sup>23</sup> però cal assenyalar que els vilafranquins Manuel Barba i Roca (vocal de la Diputació) i Fèlix Janer i Bertran (diputat a Corts) van tenir part (per activa o per passiva) en l'agregació de la seva comarca a Tarragona.

Pel que fa a la participació del Principat, només hi hagué una opinió contrària al projecte, la de l'Ajuntament de Barcelona. Però difícilment es pot interpretar l'escrit barceloní com una reivindicació catalanista. L'Ajuntament temia resultar-ne perjudicat econòmicament, i que «las casas de comercio se establecerán en otros puertos y capitales de esta misma Cataluña porque cesará la particular conveniencia que les ligaba» amb Barcelona. En aquest escrit es dibuixa un negre futur per al cap i casal, com si els nous límits haguessin de suposar una barrera infranquejable:

«sobrecargada de población, en razón del terreno que se le señala para alimentarla, en el momento mismo en que no pueda cambiar el sobrante de sus manufacturas con los artículos de primera necesidad, debe precisamente abismarse en la más deplorable miseria.»

Al capdavant, com afirma Esteban Canales, la inquietud del consistori barceloní obeïa a la «previsible pèrdua d'una posició institucionalment privilegiada, que li permetia d'exercir una certa explotació econòmica dels territoris veïns».<sup>24</sup>

L'oposició barcelonina tornà a manifestar-se el 1829, en tenir-se notícia de la reactivació del Pla de divisió. L'Ajuntament preveia «funestos resultados» a conseqüència de la fi de la unitat política del Principat:

«La identidad del idioma, de los usos y del carácter de los catalanes ha formado entre ellos las más estrechas relaciones que han sido más fortificadas por los vínculos de parentesco con que se han enlazado los habitantes de los diferentes ángulos de la provincia, y combinadas estas causas han producido los saludables efectos del aumento de la agricultura, del comercio y de la industria. [...] Esta corporación prevé que si Cataluña se desmembrase en provincias no tardarían en interrumpirse notablemente, como es consiguiente, las indicadas relaciones y que de ello emanaría en breve la falta de confianza recíproca [...] la paralización del comercio, la decadencia de la industria [...] y el deterioro de la agricultura por la falta de consumo de sus frutos.»<sup>25</sup>

Igualment es temia una pèrdua de població a Barcelona i «el abandono en los precios de los alquileres de muchos edificios, en cuyos réditos está vinculada la subsistencia de sus dueños.» Realment, fóra molt forçat qualificar aquest escrit com una manifestació de caire catalanista.

## La divisió de 1833

La tramitació del pla de divisió gestat sota l'absolutisme (1829-33) restà ben lluny del caràcter participat, i a voltes fins i tot popular, que tingué el del Trienni Liberal. El pla elaborat a Madrid fou tramès amb tot discreció, i l'Audiència tampoc no en féu difusió. D'altra part, l'Audiència era un organisme sense la força política ni la representativitat que havia tingut la Diputació de Catalunya el 1821, i per tant no estava legitimada per a introduir-hi grans esmenes.

Tot i així, cal reconèixer que la proposta governamental fou revisada novament per tècnics del Principat, concretament pels arquitectes Tomàs Soler i Ferrer i Pere Serra i Bosch. La comissió central —amb Larramendi al capdavant— mantenia les quatre províncies de 1822, però proposava diverses variacions de límits: la Cerdanya i l'àrea de Solsona i Cardona passaven a Lleida, en tant que la demarcació gironina s'ampliava pel Ripollès fins el curs del Ter i Fresser (incloent-hi, per tant, Ripoll).

Les modificacions definitives que, presumiblement, van ser introduïdes des de Catalunya, suposaren la migpartició de la Cerdanya (Puigcerdà fou agregat a Girona) i del Penedès (l'Alt Penedès i el Garraf van passar a la província de Barcelona en lloc de la de Tarragona, com es preveia inicialment); tanmateix, Cardona fou unida a Barcelona i no pas a Lleida. Val a dir, no obstant, que l'autoria última de cadascun dels detalls d'aquesta divisió no és coneguda, a causa de la minsa documentació que sobre el particular se'n conserva o que hem pogut localitzar. El que sí sembla clar és que, a fi d'atemperar les crítiques de l'Ajuntament de Barcelona al projecte de divisió, es va decidir atendre la petició que havia plantejat aquest consistori el 1821, assenyalant a la província barcelonina:

«un territorio espacioso cual le corresponda [...] designando por límites litorales los demarcados por la naturaleza en el río Tordera y en la riera de Cubellas, fijando este cuerpo su atención en las costas por hallarse convencido de que cuanto podría reclamar y conseguir del interior no le sería de gran trascendencia por ser terreno infeliz.»<sup>28</sup>

La divisió provincial decretada per Javier de Burgos no millorava substancialment el disseny de 1822. Ben al contrari, la cerca d'un equilibri de superfícies implicava que, en ser ampliat el territori barceloní per la banda del Penedès, no es pogués fer el mateix pel Ripol-

llès, el Solsonès o la Cerdanya, de manera que aquestes comarques van restar en una situació disfuncional dins les seves noves províncies.

## Vers la formulació del pacte de 1821

Com ha estudiat Francesc Nadal, cal esperar els anys quaranta per trobar les primeres reivindicacions de la unitat política catalana per damunt de les quatre províncies, tant des del tradicionalisme com des del federalisme.<sup>27</sup> Però, de fet, passarien decenni fins que el rebuig a les províncies fos unànime des de posicions catalanistes. Encara el 1873 un nacionalista inequívoc com Josep Narcís Roca i Farreras no dubtava a manifestar que:

«Sia confederada, sia separada, Catalunya, formant ella sola un sol Estat, poden quedar en peu les actuals quatre províncies en què està dividida, poden continuar com fins ara, com entitats administratives amb la diferència de dependre o ser-ho de l'Estat Català en lloc de ser-ho o dependre de l'Estat Espanyol. Catalunya *Estat* no vol dir abolició de les actuals *províncies*; dins d'un Estat, n'hi caben de províncies».<sup>26</sup>

Del pacte de 1821 aviat se'n perdé memòria, o se'n volgué perdre. La manipulació centralista de les províncies i l'obstrucció estatal a les iniciatives de reunificació o, simplement, de mancomunació de les diputacions, finalment van desacreditar aquest àmbit territorial per a les forces federalistes i catalanistes. Amb tot, cal insistir que el procés de provincialització de Catalunya va contenir importants elements d'entesa entre l'Estat i els interessos locals. Aquesta afirmació és vàlida per Catalunya, però també per al conjunt de l'Estat: els diputats valencians imposaren el 1821 la creació d'una quarta província (Xàtiva), els bascos aconseguiren el manteniment dels seus tres territoris històrics, els castellans afermaren la continuïtat de les seves capitals tradicionals, etc. La reforma de la divisió provincial en la dècada absolutista en algun cas (País Valencià) va desvirtuar i invalidar aquell pacte anterior, però a Catalunya les novetats no van tenir prou volada com perquè es pugui afirmar això.

La divisió provincial del Trienni (i l'actual, com a mínim en allò que té d'herència d'aquella) no va ser una imposició arbitrària d'un obscur funcionari que desconeixia el país que dividia i que no comptava amb més eina que un rudimentari mapa damunt la taula. En la materialització de les noves províncies, es van implicar: les ciutats que aspiraven a ostentar una capitalitat, els ajuntaments que van manifestar la capital amb la qual s'identificaven, els diputats a Corts que van modificar els plans governamentals i la Diputació de Catalunya que va aconseguir un seguit de variacions en el traçat dels límits. En conclusió, al llarg del complex procés d'elaboració de la divisió provincial de 1822, el pla original va ser perfeccionat progressivament i adaptat a la realitat geogràfica del país, gràcies precisament a l'àmplia participació de gents que coneixien bé l'estructura territorial de Catalunya.

Passats ja més de 160 anys de la implantació d'aquella divisió convé plantejar-se l'oportunitat de la seva revisió. Les possibilitats de reformulació del fet provincial a Catalunya no passen únicament per l'estagnada fórmula de la província única. També fóra possible reemprendre la filosofia del pacte inicial, i que l'Estat adoptés com a pròpia la divisió regional que aprovés el Parlament català. Cal que Catalunya pugui decidir l'estructura regional de la que es vol dotar per tal d'afrontar els reptes del segle XXI. No es tracta d'una mera qües-

tió de forma, sinó de racionalitzar el funcionament de l'administració (estatal i autonòmica), d'assolir una nova i més equilibrada concepció del país, d'avançar en la descentralització de la Generalitat i d'aconseguir uns ens locals intermedis més representatius i eficaços, alhora que ben identificats amb els seus territoris.

Deu anys després del decret de Javier de Burgos, el geògraf Fermín Caballero defensava la necessitat d'adequar les divisions territorials al nous temps, assenyalant que no hi havia llei natural que condemnés el gènere humà a romandre estacionat, respectant eternament allò que «si un día pudo ser bueno y después fue tolerable, ha llegado ha hacerse estravagante y perjudicialísimo». <sup>28</sup> Segle i mig després un altre geògraf, Lluís Casassas, insistia en la mateixa visió dinàmica i en la necessitat d'adaptar la geografia política a una realitat territorial per definició canviant i en contínua mutació, i manifestava, amb una expressió que compartim, que ja no era possible la defensa de la divisió provincial actual sense capgirar-la. <sup>30</sup>

## Notes

\* Conferència pronunciada el 17 de maig de 1995, a l'Institut d'Estudis Catalans

- <sup>1</sup> Josep Rovira i Ermengol (1933): *Usatges de Barcelona i commemoracions de Pere Albert*, Barcino, p. 106.
- <sup>2</sup> Ferran Soldevila (Ed.) (1983): *Les quatre grans cròniques*, Selecta, pp. 674 i 681.
- <sup>3</sup> J. Iglésies (1949): *Pere Gil... i la seva Geografia de Catalunya*, Quaderns de Geografia, pp. 151-152.
- <sup>4</sup> Lluís de Peguera (1974): *Pràctica, forma i stil de celebrar Corts Generals en Catalunya*, original de 1632, Base, p. 16.  
Per aquelles dates, el rossellonès Andeu Bosc reivindicava l'aplicació del concepte provincial a la Catalunya Nord: «Totes les sobredites rahons proven, a més ab evidència, constituyr Cathalunya una província per sí, i altra los comtats de Roselló i Cerdanya different, y sens dependència la una de la altre. Lo que servei també per resposta als que han escrit que la Corona de Aragó se formà sols de tres províncies generals, ço és Aragó, València y Cathalunya. A. Bosc (1974): *Sumari, índex o epitome dels admirables i nobilissims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya (Perpinyà, 1628)*, Curial-Documents de Cultura, p. 115.
- <sup>5</sup> Montserrat Bajet i Elisabet Mercadé (1989): «Diverses nominacions per a Catalunya en el Dietari del Antich Consell barcelonès», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 9, pp. 201-214. Respecte del seu ús freqüent per part de l'historiador Feliu de la Peña vegi's l'estudi de Maria Grau i Saló (1987): «Feliu de la Peña; una visió actual de Catalunya com a país», *Pedralbes, Revista d'Història Moderna*, núm. 7, pp. 125-145.
- <sup>6</sup> Antoni Moliner (1989): *La Catalunya resistent a la dominació francesa*, Edicions 62, p. 237; i Lluís M. de Puig (1985): *Tomàs Puig: catalanisme i afrancesament*, Institut d'Estudis Catalans, p. 108.
- <sup>7</sup> No obstant això, l'antiga acepció de província com a sinònim de Catalunya no és recollida ni en l'*Enciclopèdia Catalana* ni en el *Diccionari d'Història de Catalunya* d'Edicions 62. Per a aquestes obres, la història del concepte província s'inicia el 1810.
- <sup>8</sup> Val a dir que la responsabilitat d'aquesta elecció cal atribuir-la en puritat al govern de Josep I i al Consell d'Estat, doncs sembla ser que Lanz havia proposat com a capitals Balaguer i Reus en lloc de Lleida i Tarragona.
- <sup>9</sup> Sorpren, per tant, la interpretació de Vicens i Vives, per a qui «Abans de retornar Ferran VII a Espanya molts catalans contemplaven astorats i ferits els intents de divisió del país en tres províncies» (J. Vicens i Vives - M. Llorens: 1958, *Industrials i polítics*, Teide, p. 228).
- <sup>10</sup> Xavier Arbós (1986): *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*, Curial, p. 93.
- <sup>11</sup> La participació de l'afrancesat ha estat posada de manifest per Lluís M. de Puig i Oliver (op. cit.).
- <sup>12</sup> L'escrit de la Diputació ha estat reproduït per A.M. Calero Amor (1987): *La divisió provincial de 1833. Bases y antecedentes*, IEAL. La intervenció del secretari de la Governació en iniciar-se els debats parlamentaris al *Diario de las Sesiones de Cortes*: 1-X-1821, p. 69.
- <sup>13</sup> Arxiu de les Corts: llig. 20, exp. 3, 6-X-1821. L'autor de l'escrit podria haver estat l'aragonès Manuel Lasala.
- <sup>14</sup> Josep Adserà (1986): *Tarragona, capital de província*, Adserà, p. 70, exposició d'11-X-1820.
- <sup>15</sup> Segons la informació que ens facilita la historiadora Mercè Gras, a Catalunya hi hagué, a l'època moderna, quatre veredes a banda de la de Barcelona (força reduïda): Girona, Vic (o Manresa segons l'època). Lleida i Tarragona. Generalment les veredes agrupaven les col·lectes o districtes bàsics de recaptació fiscal dels impostos de la Diputació del General.
- <sup>16</sup> La única remarca que fixava la instrucció parlamentària sobre la instal·lació de caps polítics subalterns era una certa prioritat vers els ports de mar, la qual cosa beneficiava a Tarragona.

- <sup>17</sup> Josep Sarrion i Gualda (1991): *La Diputació provincial de Catalunya sota la constitució de Cadis*, Direcció General d'Administració Local, p. 299; i novament en J. Vilà i Valentí i J. Sarrion (1992): *El sentit històric de la comarca a Catalunya*, Direcció General d'Administració Local, p. 139.
- Entenem que la interpretació tradicional de quina va ser la posició de la Diputació de Catalunya davant la divisió provincial resulta mol més pròxima a la realitat (Jaume Carrera i Pujal: 1957, *Historia política de Cataluña en el siglo XIX*, Bosch, vol. II, p. 89; Vicens i Vives - Llorens: op. cit., p. 229; Xavier Arbós: op. cit., p. 226).
- <sup>18</sup> Arxiu de la Diputació de Barcelona, llig. 57, exp. 1, 8-V-1821.
- <sup>19</sup> Idem: *Actes*, reg. 9, fol. 169, 7-V-1821.
- <sup>20</sup> *Diario de las Sesiones de Cortes*: 4-X-1821, p. 105.
- <sup>21</sup> *Diario de las Sesiones de Cortes*: 1-X-1821, p. 68. D'altra part, l'enginyer militar català Francesc Serrallach i Ribas era un membre destacat de l'esmentada comissió.
- <sup>22</sup> Citat per J. Sarrion: op. cit., p. 227.
- <sup>23</sup> L'Ajuntament barceloní afirmava que «El comercio marítimo es el que vivifica a este territorio y da salida a los caldos y artefactos, sus principales producciones», per la qual cosa, davant els límits previstos, es preguntava: «¿Y sería justo y procedente para esta capital y su término que se cerrasen de tal manera las puertas a su bienestar para abrirlas muy anchurosas a la de Tarragona?» (Jesús Burgueño: 1995, *De la vegueria a la província*, Rafael Dalmau, p. 125). En el mateix sentit, Sitges va reclamar la seva pertinença a la província barcelonina (*Diario de las Sesiones de Cortes*: 29-XII-1821).
- <sup>24</sup> En Borja de Riquer (1987): *Historia de la Diputación de Barcelona*, Diputació de Barcelona, vol. I, pàg. 71. Xavier ARBOS (op. cit., p. 226) coincideix en aquesta interpretació.
- <sup>25</sup> J. Burgueño: op. cit., p. 170, Carrera i Pujal qualifica de materialista aquesta exposició (op. cit., p. 242).
- <sup>26</sup> J. Burgueño: op. cit., p. 173.
- <sup>27</sup> F. Nadal (1987): *Burgueses, burócratas y territorio. La política territorial en la España del siglo XIX*, IEAL.
- <sup>28</sup> Fèlix Cucurull (1975): *Panoràmica del nacionalisme català*, Edicions Catalanes de París, vol. II. p. 359.
- <sup>29</sup> F. Caballero (1844): *Manual geográfico-administrativo de la monarquía española*, A. Yénes, p. VII.
- <sup>30</sup> Lluís Casassas (1990): «Els ens intermedis: la descentralització inacabada», *La regionalització del territori i els ens intermedis*, Diputació de Barcelona, p. 16.